

Zbigniew Lenart

Samorząd powiatu kolbuszowskiego w latach 1867-1939 : wprowadzenie do monografii

---

Rocznik Kolbuszowski 10, 101-121

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Samorząd powiatu kolbuszowskiego w latach 1867-1939. Wprowadzenie do monografii

Utworzenie w 1867 roku powiatu politycznego i autonomicznego w Kolbuszowej przez połączenie powiatów rządowo-sądowniczych kolbuszowskiego i sokołowskiego oraz włączenie do niego 11 gmin z powiatów głogowskiego, mieleckiego, rzeszowskiego i tarnobrzeskiego spowodowało potrzebę powołania instytucji samorządowych.

Pierwszym starostą kolbuszowskim został, jak podaje M. Skowroński, dr Józef Michniewski, a komisarzem rządowym Władysław Marynowski. W 1870 roku w starostwie pracowało 2 adiunktów: Józef Będarzewski i Marceł Jaworski, sekretarz Marceł Orzechowski i lekarz powiatowy dr Władysław Niesiołowski¹. W starostwie był też wydział podatkowy zatrudniający 5 pracowników. Sprawami budowlanymi i inwestycyjnymi w powiecie kolbuszowskim zajmowały się odpowiednie wydziały starostw najpierw w Rzeszowie, a od 1885 r. w Nisku².

Ustawa z 12 sierpnia 1866 roku, powołująca powiaty samorządowe, równocześnie stwierdzała, że podstawową jednostką samorządu terytorialnego jest gmina wiejska lub miejska z wybranym co trzy lata zarządem gminy. Władzą gminy byli: naczelnik, zwyczajowo zwany wójtem i rada gminy, w miastach zaś burmistrz i rada miejska. Gminy miały swój ustawowy zakres uprawnień oraz obowiązki powierzone do wykonania. Uprawnieniami gminy były wszystkie sprawy dotyczące interesu gminy i mogące być

---

¹ *Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim, Lemberg 1870, s. 136.*

² M. Skowroński, *Rys historyczny powiatu kolbuszowskiego 1855-1975 / Rys historyczny powiatu.* w: *Powiat kolbuszowski 1855-2005*, red. W. Walat, Kolbuszowa 2005, s. 17.

załatwione jej siłami. Gmina zarządzała więc własnym majątkiem, utrzymywała drogi gminne, policję gminną – polową, zdrowia, ogniową i budowlaną. Inne obowiązki powierzał gminom powiat³.

Rada powiatowa była wyższym stopniem samorządu, wybieranym na 6 lat. Wyłaniała spośród siebie organ wykonawczy: Wydział Powiatowy. Wydziałowi Powiatowemu przewodniczył prezes, zwany marszałkiem powiatu. Rada dla swoich działań, zwłaszcza w dziedzinie komunikacji czy zdrowia, czerpała środki z majątku powiatu lub uchwalanych i zatwierdzanych przez sejm dodatków do podatków; nadzorowała też rady gminne w powiecie⁴.

Pierwsze posiedzenie Rady Powiatowej w Kolbuszowej odbyło się 1 lutego 1868 roku. Przewodniczył mu Zdzisław hr. Tyszkiewicz z Weryni. Do kolbuszowskiej Rady Powiatowej weszło 8 przedstawicieli z grupy właścicieli większych posiadłości, 6 z gmin miejskich i 12 radnych z gmin wiejskich⁵. Sześciuosobowy Wydział Powiatowy stanowili przedstawiciele większych posiadłości ziemskich. Prezesem został Zdzisław Tyszkiewicz z Weryni, zastępcą Władysław Rey z Zielonki, członkami zaś Teodor Błotnicki z Dzikowca, dr med. Władysław Niesiołowski z Trzęsówki, Stanisław Politalski z Przewrotnego, Leopold Rychlicki z Wilczej Woli i rolnik z Kolbuszowej Górnej Andrzej Kabała. Zastępcami członków Wydziału Powiatowego byli na ogół przedstawiciele gmin⁶. Z czasem następowały zmiany w składzie Rady Powiatowej i Wydziału Powiatowego. Coraz częściej wybierani do nich byli także przedstawiciele inteligencji, różnych zawodów oraz rolnicy.

Najdłużej w organach samorządu powiatowego w Kolbuszowej zasiadali:

- reprezentanci większych posiadłości: dr Jan Hupka – właściciel ziemski z Niwisk i wieloletni poseł do Sejmu Krajowego, Adam Kozłowiecki – właściciel ziemski z Huty Komorowskiej, Jan Pasek Błotnicki – właściciel ziemski z Dzikowca, Jakub Ekstein – przedsiębiorca i zastępca burmistrza w Kolbuszowej, ks. Czesław Królikowski – proboszcz parafii Dzikowiec, członek Rady Szkolnej i Okręgowej, Karol Rampelt – notariusz w Sokołowie, Ludwik Seeliger – adwokat i syndyk Powiatowej Kasy Oszczędności w Kolbuszowej, Ks. Melchior Zapała – proboszcz parafii Cmolas.

³ K. Grzybowski, *Historia państwa i prawa Polski*, t. IV: *Od uwłaszczenia do odrodzenia państwa*, Warszawa 1892, s. 307.

⁴ *Dziennik Ustaw i Rozporządzeń Krajowych* 1889 r., nr 24.

⁵ Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej, Archiwum historyczne (MKLK AH), sygn. 1, *Księga Uchwał Rady Powiatowej w Kolbuszowej 1868-1919*.

⁶ Tamże.

- reprezentanci gmin miejskich: Franciszek Bemben – aptekarz kolbuszowski, ks. Jan Markiewicz – proboszcz parafii Kolbuszowa, Józef Koziarz – rzemieślnik i burmistrz Sokółowa, Jan Słomiany – rolnik z Sokółowa, Henryk Welfe – Okręgowy Inspektor Szkolny, Herseh Wolf – przedsiębiorca i zastępca naczelnika gminy Majdan.
- reprezentanci gmin wiejskich: Maciej Gorzelany – rolnik z Kolbuszowej Górnej i członek dyrekcji Powiatowej Kasy Oszczędnościowej w Kolbuszowej, Gabriel Jarosz – rolnik z Kupna, Józef Sondej – rolnik z Mazur, Wawrzyniec Kopeć – rolnik z Woli Rusinowskiej, Jakub Puk – rolnik z Lipnicy, Michał Rzeszutek – rolnik z Ostrów Tuszowskich, Stanisław Majka – rolnik z Przedborza, Stanisław Kopeć – rolnik z Kopci, Jan Piechota – rolnik z Trzęsówki, Błażej Lis – rolnik z Woli Raniżowskiej.⁷

Urząd marszałka powiatu sprawowali: nieprzerwanie przez 26 lat Zdzisław hr. Tyszkiewicz, po jego śmierci jego bratanek i spadkobierca Janusz hr. Tyszkiewicz. Kolejnym, a zarazem ostatnim marszałkiem powiatu kolbuszowskiego był dr Jan Hupka, dziedzic z Niwisk⁸. Funkcję marszałka przyjął w 1928 roku.

Wydział Powiatowy prowadził biuro, w którym było zatrudnionych 3-5 mianowanych urzędników (sekretarz, inżynier drogowy, kancelista, rachmistrz i kontroler). Wykonywali oni wszystkie czynności związane z funkcjonowaniem Rady Powiatowej, a także prowadzili dokumentację: majątku trwałego i ruchomego gmin wiejskich i miejskich, budżetów gmin, księgi lustracji urzędów gminnych, księgi kas pożyczkowych gminnych, wykazy gminnych statystyk i kataster dróg i mostów w powiecie.

Sesje Rady Powiatowej odbywały się cztery razy w roku. Były to posiedzenia jawne, w których mogli uczestniczyć wszyscy zainteresowani. Posiedzenia Wydziału Powiatowego zwoływano dwa, trzy razy w miesiącu, w zależności od potrzeb⁹. Nadzorując rady gminne, Wydział Powiatowy opracowywał i wydawał zarządzenia

⁷ Zestawienie opracowano na podstawie *Księgi Uchwał Rady Powiatowej Kolbuszowej 1868-1919*, MKLK AH, sygn. 1, 2, 3 i *Księgi Protokołów i Uchwał Rady Powiatowej i Wydziału Powiatowego za okres od 3 lipca 1915 do 29 lutego 1928*, MKLK AH, sygn. 1, 2, 5, *Księgi Protokołów i Uchwał Rady Powiatowej w Kolbuszowej 1928-1938*, Archiwum Państwowe w Rzeszowie (dalej: APR), sygn. 16.

⁸ *Księga Protokołów i Uchwał Rady Powiatowej i Wydziału Powiatowego*; J. Hupka, *Z czasów wielkiej wojny. Pamiętnik nie kombatanta*, Niwiska 1936, s. 83.

⁹ MKLK AH, *Księga Protokołów i Uchwał Rady Powiatowej i Wydziału Powiatowego za okres od 3 lipca 1915 do 29 lutego 1928*.

i instrukcje dla nich. Organizował narady z naczelnikami gmin, lustracje i kontrole w kancelariach gminnych. Zachowane protokoły sesji Rady Powiatowej i posiedzeń Wydziału Powiatowego oraz *Sprawozdanie z czynności Rady Powiatowej Kolbuszowskiej za okres czasu od 22 września 1867 do 22 września 1892 roku* pokazują, że wprowadzony w okresie autonomii samorząd terytorialny, pomimo różnych trudności, coraz sprawniej wykonywał swoje zadania na poziomie gminy i powiatu¹⁰.

„[...] Zwyczajowi dawnemu, że załatwianie spraw gminnych odbywać się musiało najczęściej w szynkowniach, raz na zawsze położono tamę i obecnie funkcjonuje zwierzchność gminna bądź we własnych umyślnie na ten cel urządzonych budynkach kancelaryjnych, bądź w budynkach mieszkalnych u wójta.

Na wszelkie papiery urzędowe sprawiły gminy zamykane szafy, a część gmin większych zaopatrzyła się z inicjatywy Wydziału Powiatowego w kompletny zbiór ustaw administracyjnych.

Raczenie się trunkiem podczas urzędowania należy obecnie do nader rzadkich wypadków – a usunięto zwyczaj ten karami dyscyplinarnymi na wójtów nałożonemi i zasądzeniem ich na zwrot wydatków za trunki, których koszt do r. 1868 kasa gminna ponosić musiała.

Główną zaporą rozwijania się autonomii gminy byli pisarze gminni, rekrutowani przeważnie z usuniętych osób z różnych władz i osobistości wykołejonych, którym obszerny zakres działania urzędów gminnych obok wójtów analfabetów, dawał sposobność wyzyskiwania ludności wiejskiej [...]¹¹.

Wydział Powiatowy, nie mogąc doczekać się wydania przez gminy instrukcji dotyczących pracy i powoływania sekretarzy, sam wydał stosowną instrukcję, której przestrzegania rygorystycznie

¹⁰ Podstawowymi źródłami dokumentującymi pracę samorządu w powiecie kolbuszowskim w latach 1867-1939 są materiały źródłowe przechowywane w Archiwum Państwowym w Rzeszowie: *Protokoły i uchwały z posiedzeń Rady Powiatowej w Kolbuszowej 1928-1939*, sygn. 16, *Protokoły i uchwały Starostwa Powiatowego w Kolbuszowej 1921-1939*, sygn. 3 oraz w Muzeum Kultury Ludowej Archiwum Historyczne w Kolbuszowej: *Księga Protokołów i uchwał Rady Powiatowej i Wydziału Powiatowego za okres 3 lipca 1915 do 29 lutego 1928*, sygn. 1, 2, 5, *Księga uchwał Rady Powiatowej Kolbuszowskiej 1868-1919*, sygn. 1, 2, 3, *Sprawozdanie z czynności Rady Powiatowej Kolbuszowskiej za okres czasu od 22 września 1867 do 22 września 1892 roku*, Kraków 1892.

¹¹ *Sprawozdanie z czynności Rady Powiatowej Kolbuszowskiej za okres czasu od 22 września 1867 do 22 września 1892 r.*, Kraków 1892, s. 69.

kontrolował¹². Opracował także zasady prowadzenia rachunkowości gminnej, w tym instrukcje dla kasjerów. Zewidencjonował majątek gmin (obligacje, spichlerze i kasy pożyczkowe, kapituły serwitutowe, budynki, grunty, pastwiska, łąki, lasy gminne i drogi gminne)¹³.

W przywoływanym sprawozdaniu m. in. napisano o drogach: „Dotąd nie posiada powiat murowanych dróg gminnych, nie odebrawszy bowiem ani jednego sążnia drogi murowanej, ograniczyć się musiał na budowie najglówniejszych dróg powiatowych.

Drogi gminne w całym powiecie z terenem piaszczystym, nie mogą być nigdy do tego stopnia zaniedbane, iżby komunikacja mogła być przerwana – wymagają jednak ustawicznej opieki, gdyż rowy przydrożne, już po kilku miesiącach zasypane piaskiem, odnawiane być muszą, inaczej po każdej większej ulewie tworzą się kałuże i roztopy. [...]”¹⁴.

Stan dróg w powiecie regularnie kontrolował technik powiatowy. Po każdej kontroli (2 razy w roku) składał szczegółowe sprawozdanie.

Wszystkie gminy powiatu miały dozorców polowych. W wielu większych miejscowościach wybrano po dwóch, a nawet trzech. Ich obowiązkiem było o każdej wyrządzonej szkodzi w polu powiadomić miejscową władzę¹⁵.

Dozór nad żywnością istniał jedynie w miejscowościach, w których odbywały się targi. W Kolbuszowej i Sokołowie sprawowali go – na podstawie stosownych decyzji Wydziału Powiatowego – lekarze miejscy i rewizorzy policji, zaś w Raniżowie i Majdanie miejscowa policja¹⁶. Lekarze miejscy sprawujący funkcję policyjną – kontrolną narażali się kontrolowanym. Często powierzano lekarzom funkcje lekarza miejskiego tylko na czas zamknięty. Tak było między innymi w Sokołowie. Świadczy o tym fragment protokołu posiedzenia zarządu gminy: „Przewodniczący przedstawia Zarządowi, że w myśl paragrafu 8 ustawy sanitarnej z dnia 2 lutego 1891 roku tymczasowe obsadzenie posady lekarza miejskiego nie może trwać dłużej jak jeden rok. Ponieważ rok tymczasowej służby lekarza miejskiego, dr Szostkiewicza upłynął z dniem 28 lutego 1906 roku – zatem ma Zarząd powziąć uchwałę co do stabilizacji dr Szostkiewicza. Zarząd większością głosów nie uchwala stabili-

---

¹² Tamże, s. 70.

¹³ Tamże, s. 72-79.

¹⁴ Tamże, s. 79.

¹⁵ Tamże, s. 80.

¹⁶ Tamże.

zacji lekarza miejskiego, odwołując się, że mieszkańcy na żadną stabilizację się nie zgadzają¹⁷.

Nad miarami i wagami czuwały wszystkie urzędy gminne całego powiatu. Z przeprowadzonych kontroli do 1 października musiały Wydziałowi Powiatowemu złożyć szczegółową relację¹⁸.

Nie do przecenienia była rola policji sanitarnej, „którą władza polityczna ściśle kontroluje, nie może jednak z taką ścisłością być wykonywana jak tego referat sanitarny tutejszego powiatu wymaga¹⁹. Powodem tego stanu był: „zupełny brak środków potrzebnych do utrzymania w gminach tego ładu, jaki w miastach o większej ilości mieszkańców jest pożądanym²⁰. Dlatego gminy: „ograniczyć się musiały na utrzymanie porządków w ulicach i domach miasteczka, pobudowały rzeźnie, jatki, dopilnowały uporządkowania domów gościnnych – przestrzegają uprzątnięcia nawozów i nadzorują ustawicznie czyste utrzymanie studzien publicznych i prywatnych. Gminy Kolbuszowa i Raniszów zbudowały znacznym kosztem duże publiczne studnie – budowa studzien w innych gminach jest w toku²¹.

Gminy uchwały również regulaminy dotyczące porządku i higieny w rzeźniach, np. 30.09.1931 r. Rada Gminy Sokołowskiej jednogłośnie uchwaliła:

- „1. By porządek w rzeźni i na około rzeźni był należycie utrzymywany,
2. By łapki cielece i wszelkie odpadki natychmiast na koszt bijącego były z rzeźni wywiezione i zakopane na grzebowniku gminnym,
3. By mięso do jatek było przewożone wozem na ten cel sporządzonym
4. By w jatkach był wzorowy porządek a przynajmniej raz na tydzień była przeprowadzana kontrola,
5. By lekarz weterynarii był bezwzględnie obecnym w rzeźni przed i po uboju każdej sztuki przeznaczonej na ubój²².

---

¹⁷ APR, Zespół miasta Sokołowa 1978-1944 (Zespół miasta Sokołowa) *Księga Uchwał gminy wspólnej w Sokołowie 1904-1907*, sygn. 23, *Protokół posiedzenia Zarządu Gminy dnia 2 maja 1906 roku*.

¹⁸ *Sprawozdanie z czynności Rady Powiatowej*, s. 81.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

²² APR, Zespół miasta Sokołowa, *Protokoły Posiedzeń z Rady Gminnej i Zwierzchności Gminnej i Zarządu Miejskiego w Sokołowie (1931-1935)*, sygn. 29, *Protokół posiedzenia Rady Gminnej Sokołowskiej odbytego w dniu 30.09.1931*.

Wszystkie gminy powiatu miały ogładaczy zwłok i bydła²³. Gminy miejskie: Kolbuszowa, Majdan, Sokolów i Raniżów wystały domy dla „ubogich kalek”, które w przypadku epidemii miały być przemienione na szpitale²⁴. „[...] Ubogich pogrążonych w ciężkim niedostatku, tak iż nawet na ciepłą strawę i opał zarobić nie mogą, wspierać trzeba w miarę ich rzeczywistych niezbędnych potrzeb – zalecono w Instrukcji dla policji – w tym celu każdy policji rewizor poda o nich szczegółową wiadomość burmistrzowi miasta, a względnie naczelnikowi gminy.

Obowiązkiem będzie policji rewizora upominać ubogich, szczególnie do pracy i trzeźwości, nastęrczać chcącym pracować sposobności do zarobku, próżniaków zaś, włóczęgów i nałogowych pijaków wskazać zwierzchności gminnej do odpowiedniego postępowania”²⁵.

Bardzo ważną kwestią dla samorządów gminnych i powiatowego była ochrona przeciwpożarowa. Przeprowadzone analizy powstawania pożarów, zwłaszcza w terenach wiejskich, doprowadziły do przekonania, że we wszystkich niemal przypadkach, powodem pożaru były wady w konstrukcji kominów i ognisk, brak dozoru przy czyszczeniu kominów i nieostrożność przy suszeniu lnu i konopi oraz przechowywanie na strychach łatwopalnych przedmiotów. Tworzenie straży ogniowych w miastach, trzymanie pogotowia we wsiach, zaopatrywanie straży w niezbędny sprzęt ratowniczy oraz opracowywanie zasad zachowania w przypadku pożaru, było jednym z ważniejszych zadań Wydziału Powiatowego.²⁶ z jego inicjatywy założono ochotnicze straże pożarne: w Kolbuszowej w 1875 r., w Majdanie i Raniżowie w 1886 r. i w Sokolowie w 1888 r.²⁷ „Wydział Powiatowy na utrzymanie i uzupełnienie przyborów ratunkowych każdego roku z własnych funduszy znaczne udzielał datki”²⁸. Opracował też „instrukcję ogniową” dla gmin:

„Kaźda gmina urządzi u siebie straż ogniową i podzieli ludność, która do tej straży jest zdolna, na 4 klasy, a to:

1-sza klasa ma być użyta do ratowania palących się budynków;

2-ga klasa do ratowania zagrożonych od ognia;

3-cia klasa do noszenia wody, do wynoszenia sprzętów i czuwania nad temiż;

²³ *Sprawozdanie z czynności Rady Powiatowej Kolbuszowskiej*, s. 26.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże.

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże.

4-ta klasa ma tworzyć rezerwę dzieląc się w ten sposób, że jedna połowa patrolować winna po całej gminie dla zapobieżenia zwykłym kradzieżom, druga połowa zaś ma czuwać, jeżeliby w dalszych punktach od palących się budynków wiatr ogień przerzucał i takowy w ten moment przytłamiać.

Wszystkie cztery klasy z tej straży ogniowej powinny być zaopatrzone w narzędzia stosowane do gaszenia ognia, a każda z powyższych czterech klas ma mieć stałego odpowiedzialnego za swój wydział przewodcę. Najstosowniej by było, aby Rada gminna ze swego grona ludzi na tych przywódców wybierała.

Wskazane byłoby, gdyby w każdej gminie wyznaczono premia dla tych, którzy się przy ratunku ognia odznaczą – fundusz na te premia dałby się utworzyć z kar za niewypełnienie służby ogniowej nałożonych²⁹.

Każda gmina zobowiązana była sporządzić spis gospodarzy i określić, jaki obowiązek ma każdy z nich podczas pożaru oraz z jakimi narzędziami do gaszenia pożaru miał się zgłosić. Spisy te były przechowywane i aktualizowane w gminach. Drugi aktualny egzemplarz musiał być dostarczony do Wydziału Powiatowego³⁰. Gminy wiejskie miały obowiązek raz w roku dokonać przeglądu „przyrządów ogniowych”, kominów i ognisk i o wykonaniu tego obowiązku powiadomić Wydział Powiatowy. W gminach miejskich przeglądy te odbywały się raz na kwartał w obecności urzędnika wydziału. W przypadku stwierdzenia usterek – usuwano je natychmiast³¹. W okresie letnim utrzymywano w gminach miejskich pogotowie zaprzęgów do przewiezienia urządzeń ratowniczych i podwójnie wzmocnioną straż nocną. Kominiarze zaś mieli obowiązek składać naczelnikom gmin raz w miesiącu raport o brakach w zabezpieczeniu przeciwpożarowym (nieczyszczeniu komina, pęknięciu w kominach, braku drabiny, bosaka itp.) w poszczególnych domach. Również w takim raporcie musiała być informacja o terminie i sposobie usunięcia nieprawidłowości³².

Na polecenie Wydziału Powiatowego w każdej gminie wprowadzono sygnały pożarowe³³. Gminy pomagały pogorzelnikom w różny sposób, np. po pożarze w sierpniu 1904 roku w Sokołowie wystąpiono o zapomogi rządowe i zwolniono pogorzelników od opłaty za czynności urzędowe: „Na wniosek p. Juliana Słomianego Rada Gminna jednogłośnie uchwala wysłać deputację do Jego

²⁹ Tamże, s. 88.

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże.

³² Tamże, s. 89.

³³ Tamże.

Ekscelencji Ministra J. Korbera na koszt gminy wspólnej w celu wyjednania od rządu zapomogi dla pogorzalców i do tej deputacji wybiera Panów Bolesława Chudzińskiego, Karola Rampelta i Jana Ślazarza. Równocześnie Rada Gminna uchwała poprosić posłów do Rady Państwa, by raczyli wziąć udział w deputacji Sokołowskiej.

P. Julian Słomiany stawia wniosek, aby Rada Gminna uchylila pobieranie kosztów za odbywane komisje budowlane od pogorzalców i pobrane przez takie koszta, aby stronom zwrócono³⁴.

Wydział Powiatowy w Kolbuszowej rozporządzeniami, instrukcjami i okólnikami regulował zachowanie ludzi w różnych dziedzinach życia. Również w zakresie prawa budowlanego, sposobu wykonywania „władzy karnej” przez władze gminne. Nadzorował urzędy gminne. Dwie gminy miejskie powiatu kolbuszowskiego: Kolbuszowa i Sokołów, podlegały w pełni działaniu ustaw o budownictwie, natomiast w gminach wiejskich obowiązywały przepisy o policji budownictwa, wynikające jeszcze z dekretu kancelarii nadwornej z 9.03.1787 r.³⁵

Wydział Powiatowy, w ramach kontroli wykonywania „władzy karnej” przez władze gminne, dość długo nie mógł sobie poradzić z dawnym zwyczajem sądenia „spraw policyjnych” przez samego wójta w karczmie lub gdziekolwiek oraz z opłatą obu stron za sprawę i składaniem zastawu w karczmach. Były to zwyczaje, z których naczelnicy gmin nie chcieli dobrowolnie zrezygnować, ponieważ przynosiły im znaczne zyski³⁶. Dość częste prowadzenie postępowań dyscyplinarnych przeciw naczelnikom gmin, sekretarzom i innym urzędnikom, usuwanie winnych ze stanowisk, ustawiczne pouczenie podczas comiesięcznych sesji i na dorocznych zjazdach wójtów wyrobiły u nowo wybieranych władz gminnych poczucie potrzeby rzetelnego i sprawiedliwego postępowania. Coraz częściej mieszkańcy wnosili skargi na postępowanie wójtów i coraz częściej ich orzeczenia były unieważniane, a wielokrotnie zebrane grzywny podlegały zwrotowi³⁷. Zdarzały się też przypadki, że po odejściu naczelnika gminy, zgłaszały się strony z zażaleniami, że grzywny przez nich pobrane nie zostały wpisane do wykazu kar³⁸. Podejmowane przez Wydział Powiatowy czynności dyscyplinujące, w tym różne kontrole oraz wzrastająca uczciwość urzędników spr-

---

³⁴ APR, Zespół miasta Sokołowa, *Księga Uchwał Gminy Wspólnej w Sokołowie 1904-1907*, sygn. 23, *Protokół posiedzenia Rady Gminnej dnia 25 sierpnia 1904 roku*.

³⁵ *Sprawozdanie z czynności*, s. 92.

³⁶ Tamże.

³⁷ Tamże, s. 93.

³⁸ Tamże.

wiły, że z roku na rok skarg obywateli na przedstawicieli władzy gminnej było coraz mniej³⁹.

Wszystkie zarządzenia Wydziału Powiatowego wydane gminom w celu prowadzenia prawidłowej gospodarki gminnej, jak i „jednolitego” urzędowania wójtów, natrafiały z początku na upór, złą wolę albo niekiedy opieszałość. Dlatego musiano prowadzić jak najczęściej kontrole. W tym celu utworzono instytucję delegatów powiatowych. Przydzielono im do nadzoru po kilka gmin, wyposażono w szczegółowe instrukcje, mówiące co i jak należy kontrolować i zobowiązano do składania okresowych relacji władzom powiatowym⁴⁰.

Tabela 1: Spis delegatów powiatowych.

Sekcja	Delegat	Gminy do nadzoru przydzielone
I	Białek Kazimierz	Brzezówka, Bukowiec, Domatków, Domatkowska Wola, Przedbórz
II	Radoszewski Robert	Mechowiec, Poręby Dymarskie, Zarębki z Dubasem
III	Kotyryha Jan	Dzikowiec, Wildental
IV	Zagaja Jakub	Górno, Sokołowska Wólka
V	Ks. Sikora Franciszek	Hucisko, Huta Przedborska, Leszcze, Niwiska, Poręby Huciskie, Trześń, Zapole
VI	Kwaśnik Józef	Brzostowa Góra
VII	Kobylarz Jędrzej	Huta Komorowska, Majdan
VIII	Lubera Benedykt	Jagodnik, Kosowy, Ostrowy Baranowskie, Ostrowy Tuszowskie Ostrowy Tuszowskie Narod. Przyłek, Siedlanka, Trzesówka
IX	Jabłoński Jan	Kolbuszowa, Kolbuszowa Dolna
X	Niezgoda Piotr	Werynia
XI	Kobylarz Jędrzej	Kopcie, Rusinów, Rusinowska Wola
XII	Marek Wojciech	Poręby Kupieńskie
XIII	Straub Adam	Lipnica, Wola Raniżowska
XIV	Swoboda Franciszek	Krządka
XV	Szott Bartłomiej	Markowizna, Mazury, Turza
XVI	Cebula Tomasz	Raniżów, Raniżau-kolonia, Staniszewskie, Zielonka
XVII	Chodziński Bolesław	Sokołów
XVIII	Lepionka Szczepan	Nienadówka, Trzeboś, Trzebuska
XIX	Ks. Broda	Widelka
XX	Ks. Żywicki	Wilczowola, Spie
XXI	Borodziec Michał	Kolbuszowa Górna
XXII	Tokarz Tomasz	Nowa Wieś, Świerczów
XXIII	Miłoś Jan	Cmolas

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Tamże.

XXIV	Skowroński Paweł	Hadykówka, Komorów
XXV	Świrad Piotr	Kłapówka, Kupno

Źródło: *Sprawozdanie z czynności Rady Powiatowej Kolbuszowskiej za okres czasu od 22 września 1867 do 22 września 1892 roku*, Kraków 1892, s. 97.

Oprócz tego ustanowiono lustratora gmin, którego obowiązkiem było przynajmniej raz na półtora roku skontrolować rachunki gminne, sposób załatwiania spraw policyjnych oraz o wszystkich ustaleniach poinformować Wydział Powiatowy⁴¹.

Tabela 2: Relacja okresowa z kontroli władzy gminnej.

W GMINIE
Czy posiedzenia rady odbywają się co kwartał
Czy i gdzie jest kancelarya urzędu gminnego
Czy posiedzenia, narady lub inne czynności urzędowe odbywają się po karczmach
Czy protokół posiedzeń Rad gminnych jest należycie prowadzony i kto go podpisuje
Czy naczelnik gminy i asesorowie pełnią swoje obowiązki
Czy prowadzi się książki urzędowe i jakiego rodzaju (wypisać jakie są książki)
Czy zaciągają Zwierzchności gmin do ksiąg likwidacyjnych i dziennika kasowego wszystkie przychody i rozchody gminne, stałe i niestałe, kto asygnuje wypłaty i czy jest kasa i pod czym kluczem
Czy jest należycie sporządzony inwentarz majątku gminnego
GMINA
Czy rachunki za rok ubiegły złożono i zweryfikowano
Czy gminy budżet ułożyły i czy takowy jest potwierdzony
Czym pokrywają gminy niezbędne wydatki
Czy jest kasa pożyczkowa gminna i jaki znaleziono jej stan
Czy jest śpichlerz gminny i co się w nim znajduje
Czy jest odpowiedni celowi areszt
U kogo skład soli gminnej i po czemu topkę sprzedają
Czy policja miejscowa należycie wykonywana bywa? Czy jest nadzór nad przedmiotami żywności, nad miarą i wagą, nad służącymi, nad obyczajnością, nad żebractwem i włóczęgami? Czy istnieje policja polowa i kto ją pełni? Kto ma nadzór nad policją w ogólności? w jakim stanie są narzędzia ogniowe?
W jakim stanie są drogi i mosty, czy drzewiną wszędzie obsadzone

Źródło: *Sprawozdanie z czynności Rady Powiatowej w Kolbuszowej za okres czasu od 22 września 1867 do 22 września 1892 roku*, Kraków 1892, s. 96.

Te dokładne kontrole były potrzebne. Zauważono bowiem, że niektórzy naczelnicy gmin taili pobierane na rzecz gminy podatki

⁴¹ Tamże, s. 96.

czy inne dochody, a „przy rozprawach policyjnych otrzymane od podsądnych grzywny na własne używali cele”⁴². Pomimo tego, że wyborcy byli coraz bardziej przekonani, że na swoich przedstawicieli powinni wybierać ludzi rozsądnych i znających prawo, to jednak zdarzały się przypadki, że wybrany naczelnik gminy „źle” pojmował swoje stanowisko bądź, będąc analfabeta, całe urządowanie powierzał pisarzowi gminnemu, od którego inteligencji i dobrej woli zależało rzetelne i uczciwe prowadzenie spraw gminnych⁴³.

Aby wymusić „jednolite”, zgodne z prawem urządowanie, Wydział Powiatowy w wielu sprawach wydawał instrukcje i okólniki. Oprócz tego prowadził comiesięczne spotkania wójtów, podczas których prezes Wydziału lub jego zastępcy wyjaśniali ustawy, pouczali wójtów o zakresie ich działania i sposobie urządowania, a także egzekwowali informacje o sposobie wykonania poleceń wydanych gminom⁴⁴. W każdym roku prezes Rady Powiatowej lustrował kilka gmin. Zwoływał wtedy rady gminne. Przypominał im o obowiązkach służbowych oraz przyjmował sugestie dotyczące proponowanych przez nich zmian w zarządzaniu gminą⁴⁵. Rzetelnych wójtów i pisarzy gminnych nagradzał Wydział Powiatowy piśmiennymi pochwałami⁴⁶. Chcąc utrzymać stały kontakt z ludnością, prezes Rady Powiatowej często zapraszał wójtów i „znakomitszych” gospodarzy wiejskich na poufne narady w celu omówienia różnych spraw należących do zakresu obowiązków gmin i powiatu. Podczas tych nieformalnych spotkań mówiono też o sprawach prywatnych mieszkańców⁴⁷.

Znając pozycję pisarzy gminnych w środowiskach, Wydział Powiatowy dwa razy w roku zwoływał ich na spotkania, na których przedstawiano im niedokładności w pracy zauważone w czasie kontroli lub przekazane przez skarżących się. Wyjaśniano, jaką rolę sprawują w gminie i jak muszą się zachowywać we wszystkich swoich działaniach⁴⁸. Aby pisarzami były osoby o właściwej moralności i kwalifikacjach, z czasem wprowadzono egzamin na to stanowisko. Pod koniec lat dwudziestych XX wieku powiat kolbuszowski posiadał już odpowiednio wykształconych i kompetentnych sekretarzy gminnych⁴⁹.

---

⁴² Tamże, s. 97.

⁴³ Tamże, s. 98.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tamże, s. 94.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Tamże.

Tabela 3. Kwestionariusz kwalifikacyjny pisarzy gminnych.

Imię i nazwisko pisarza gminnego	
Wiek i religia i co posiada	
Kiedy przyjęty do obowiązku i w których gminach tudzież miejsca zameldowania.	
Jakie miał przedtem zajęcie, czy posiada i jakie świadectwa i krótki przebieg życia	
Jakie posiada wykształcenie	
Czy i jakie posiada uzdolnienia do prowadzenia urzędu gminnego	
Moralność	
Czy na posadzie pisarza gminnego był i za co karany	
Czy nie zajmuje się pokątnym pisarstwem	
Jakie wywiera wpływy na ludność wiejską	
Uwagi sekretarza Wydziału	
Uwagi Wydziału Powiatowego	

Źródło: *Sprawozdanie z czynności Rady Powiatowej Kolbuszowskiej za okres czasu od 22 września 1867 do 22 września 1892 roku*, Kraków 1892, s. 99.

Działalność władz samorządu gminnego i powiatowego nie sprowadzała się tylko do tworzenia warunków do właściwego funkcjonowania urzędu i obsługiwanie przez niego obywateli zgodnie z nadanymi przez ustawę kompetencjami. Władze samorządów podejmowały również inicjatywy mające na uwadze rozwój gospodarczy gmin i powiatu. Warto tutaj wspomnieć o próbach założenia szkoły garncarskiej i małej fabryki wyrobów z gliny w Niwiskach, szkoły koszykarskiej w Kolbuszowej i niższej szkoły rolniczej w powiecie. Władze samorządowe pobudzały też rozwój kółek rolniczych oraz innych organizacji gospodarczych i przedsiębiorstw⁵⁰. Wypowiadały się również w sprawach dotyczących osób publicznych. Kiedy 23 października 1918 roku ogłoszono w „Piaście” krytyczny artykuł o ks. Leonie Szado z Sokołowa, Rada Gminy Katolickiej zareagowała wyjątkowo mocno: „Rada Gminy Katolicka jednogłośnie uchwała wyrazi żalu dla powszechnie wielce poważanego cenionego i sprawiedliwego swego Pasterza, ks. Leona Szado. Za ten ohydny, nieuzasadniony a podły napad na Niego. Rada Gminna Katolicka hańbę, podłość i potępienie piętnuje jako tego autora, jako wyrzutka społeczeństwa, jako nikczemne i podle indywiduum nie zasługujące na miano człowieka.

Wreszcie Rada Gminna Katolicka uchwała jednogłośnie odeprzeć w <<Piaście>> tegoż artykułu jako kłamliwych bezpodstawnych i nieuzasadnionych zarzutów, bo przeciwnie ks. Leon Szado jako wzorowy kapłan i proboszcz w tak krótkim czasie, bo

⁵⁰ Tamże, s.95.

w przeciągu 2 lat, położył dla dobra nowobudowanego kościoła wiele zasług, przez co zjednał sobie ogólny szacunek i poważanie całej parafii której jest tylko chlubą⁵¹.

Rady Gmin, w okresach szczególnych, w tym przypadku po I wojnie, przy bardzo dużej inflacji, ustalały ceny podstawowych artykułów żywnościowych:

„Rada Gminy jednogłośnie uchwała ceny, a mianowicie:

– za 1 kg mięsa wołowego przedniego	25 mp
– za 1 kg słoniny	90 mp
– za 1 kg smalcu	90 mp
– za 1 kg sadła	90 mp
– za 1 kg kiełbasy	60 mp
– za 1 kg polędwicy	50 mp
– za 1 kg żeberek	25 mp
– za 1 l mleka	5 mp
– za 1 kg masła	60 mp
– za 1 jajko	10 f
– za 1 kg cebuli	15 f
– za 1 kg ziemniaka	2 mp 50 f
– za 1 l piwa	5 mp ⁵²

Najdroższe były słonina, smalec i sadło, najtańsze zaś mięso wołowe, żeberka i polędwica.

Samorzady, świadome swojej misji tworzenia lepszych warunków życia, nie zrażały się występującym często niezrozumieniem ich działań przez mieszkańców ani nawet oznakami wrogości. „Ktokolwiek poznał z bliska ludność naszą wiejską i dla niej pracować pragnie, temu wiadomo, że postępowanie z nią w celach często dla niej najżyźniejszych nie jest bynajmniej łatwe” – napisał po latach autor *Sprawozdania z czynności Rady Powiatowej*...⁵³. Piszący wiedział również, że: „[...] lud [ich] niezwykle ceni za przedstawianie z nim i częste i poufne rozmowy – że za taki mały dar okazuje się wdzięcznym i nabiera ufności. Nie następuje to rychło ani łatwo, ale gdy nastąpi ufność, staje się stała i na niej oprzeć się można.

Ci co pracować chcą – napisał dalej – nie zapomnieli też z pewnością bardzo dawnego, a wielką prawdą tchnącego hasła, że z pod ręki ludu płynie najobfitsze źródło bogactw krajowych, że

⁵¹ APR, Zespól miasta Sokółowa, *Księga Uchwał Gminy Sokółów 1907-1925*, sygn. 29, *Protokół Posiedzenia Rady Gminy Katolickiej dnia 23 października 1918 roku*.

⁵² APR, Zespól miasta Sokółowa, *Protokoły i Uchwały z Posiedzeń Rady Gminy Sokółów*, sygn. 20, *Protokół z Posiedzenia Rady Gminy w Sokółowie dnia 15 czerwca 1919 roku*.

⁵³ *Sprawozdanie z czynności Rady Powiatowej kolbuszowskiej*, s. 93.

ludność stanowi najdzielniejszą kraju siłę, że zatem w tym duchu pracować jest zasługą⁵⁴.

Na przestrzeni siedemdziesięciu dwóch lat funkcjonowania samorządu w powiecie kolbuszowskim, w okresie przed pierwszą wojną światową i w dwudziestoleciu międzywojennym, samorządowcy zauważyli, że „w ludności naszej od ostatnich dziesiątek lat dostrzegać się daje postęp znaczny ku lepszemu”⁵⁵.

„Lud stał się moralniejszy, pijaństwo dawniej moralnie i materialnie ludność podkopujące, można powiedzieć, że zupełnie ustało, ludność jest pracowitsza, oszczędniejsza, nierzadkie są przykłady pewnej zamożności skutkiem oszczędności i pracy.

Jakkolwiek objawów tych wyłącznie sobie przypisywać nie mamy zamiaru, gdyż i inne podziały tu wpływy, to wszakże zaprzeczyć się nie da, że częste przestawanie z ludem, podniesione w nim poczucie obowiązków względem siebie i kraju, traktowanie go poważniej, wywołują ambicję i poczucie własnej godności, a tem samem podnosi poziom moralny ludności, co też i na byt nie pozostaje bez wpływu”⁵⁶.

9 września 1914 roku dotarł do Kolbuszowej nakaz ewakuacji Starostwa. Ewakuując się, urzędnicy zabrali akta spraw bieżących, natomiast pozostawili archiwa. Razem z pracownikami urzędów, miasto i powiat opuścili bogaci mieszczanie, kupcy i miejscowa inteligencja. Starosta dr Karol Matyas wraz z komisarzem rządowym Stanisławem Karalewiczem wyjechał pod granicę ze Śląskiem – do Białej. Marszałek powiatu dr Hupka wraz z rodziną udał się do Wiednia. Na miejscu pozostali burmistrzowie Kolbuszowej i Sokołowa oraz wszyscy wójtowie⁵⁷.

Pierwsza okupacja rosyjska powiatu trwała od 20 września do 8 października 1914 roku. Kiedy 2 listopada przybył do Kolbuszowej marszałek Hupka, zastał biura Wydziału Powiatowego i Starostwa całkowicie zdemolowane, a wszystkie akta zniszczone. W pomieszczeniu, w którym były przechowywane akta, Rosjanie urządzili wychodek dla wojska. Rosjanie, wycofując się, zabrali z sobą kilku mieszkańców posądzonych o szpiegostwo na rzecz Austrii i burmistrza Kolbuszowej Władysława Skowrońskiego, który zmarł na zamku w Lublinie.

Po odparciu pierwszej inwazji rosyjskiej, Austriacy rozpo-

---

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Tamże. Jest to opinia wyrażona przez radnego Rady Powiatu w roku 1892.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ *Księga Protokołów i Uchwał Rady Powiatowej i Wydziału Powiatowego*, s. 28.

rządzeniem Prezydium c.k. Namiestnictwa z 24 października 1914 r. rozwiązały na czas wojny samorządowe organy gminne i miejskie w powiecie kolbuszowskim, powołując w ich miejsce delegatów rządowych z radą przyboczną⁵⁸.

3 listopada 1914 r. Rosjanie po raz drugi zajęli teren powiatu kolbuszowskiego. Okupacja trwała do 11 maja 1915 roku. W tym czasie utworzono w miastach komendy wojskowe, których komendanci sprawowali władzę nad ludnością i wojskiem. Po powrocie, w maju 1915 r., administracji austriackiej, utworzono komendy wojskowe i żandarmerii. Żandarmeria aresztowała osoby oskarżane o współpracę z Rosjanami. Powieszono wiele niewinnych osób tylko na podstawie donosów. W powiecie kolbuszowskim spotkało to m.in. trzech wójtów.⁵⁹

3 lipca 1915 r. odbyło się pierwsze podczas wojny posiedzenie Wydziału Powiatowego zwołane przez marszałka Hupkę. W posiedzeniu uczestniczył też starosta Stanisław Tyszkowski. Podczas posiedzenia omówiono sprawy m.in. zaległych podatków, zaciągnięcia pożyczki w Banku Krajowym we Lwowie na bieżące wydatki związane z utrzymaniem administracji i szkół oraz odbudowę dróg w powiecie, zniszczonych przemarszami wojsk. Postanowiono też reaktywować Powiatową Kasę Oszczędności. Do końca wojny Wydział Powiatowy odbył jeszcze 12 posiedzeń⁶⁰.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku zaczęto dostosowywać prawo i struktury społeczne funkcjonujące w systemie zaborczym do wymagań tworzącego się państwa polskiego. Istota samorządu pozostała niezmieniona. Tworzone polskie prawo oparte było na rozwiązaniach mocarstw zaborczych, także Austrii. Przede wszystkim uwzględniono zastaną rzeczywistość i chciano budować nowe prawo, nie psując równocześnie tego, co było dobre, a powstało w poprzednim okresie – okresie zaborów. W lutym 1919 roku Komisja Rządowa mieszcząca się we Lwowie zarządziła przeprowadzenie wyborów samorządowych we wszystkich gminach miejskich i wiejskich, w których podczas wojny samorządy zostały zawieszane. Nowe wybory w Galicji miały być przeprowadzone na podstawie austriackiej ordynacji z 1913 roku.

Zwierzchność gminna we wsiach i miastach wybierana była w kuriach wielkiej własności ziemskiej, własności średniej i drobnej w proporcjach ustalonych według płaconego podatku gruntowego i dochodowego. W miastach system kurialny był

⁵⁸ Skowroński, s. 26.

⁵⁹ Tamże, s. 27.

⁶⁰ *Księga Protokołów i Uchwał Rady Powiatowej i Wydziału Powiatowego*, s. 33.

jeszcze bardziej skomplikowany, ponieważ uwzględniał dodatkowo podziały narodowościowe i religijne, co prowadziło do konieczności utworzenia w Kolbuszowej i Sokołowie gmin chrześcijańskich i żydowskich oraz wspólnych rad gmin miejskich.

Zebranie elektorów wybierało radę i zwierzchność gminy, we wsiach ławników i wójtów, w miastach burmistrzów i asesorów oraz wiceburmistrzów. Prawo dopuszczało łączenie stanowiska wójta i pisarza gminnego. Gminy były jednowioskowe. Każda gmina wiejska i miejska posiadała kasę pożyczkową, podobnie jak za czasów austriackich. Kasą zawiadywał wójt przy pomocy pisarza. Rada kontrolowała gospodarkę finansami⁶¹.

Organami samorządu gminnego były więc: rada gminy i zwierzchność gminna. Rada była organem uchwalającym i nadzorującym, wybieranym na sześcioletnią kadencję, przy czym liczba radnych zależała od ilości mieszkańców gminy posiadających czynne prawo wyborcze. Zwierzchność gminna, będąca organem wykonawczo – zarządzającym, składała się z naczelnika gminy / burmistrza / oraz „przynajmniej dwóch radnych jemu przydanych”, zwanych asesorami. Kompetencje samorządu obejmowały dwa rodzaje zadań: zadania własne, przypisane jednostkom samorządu mocą *ustawy gminnej* oraz zadania poruczone /powierzone/, zlecane gminom przez administrację rządową na mocy odrębnych przepisów. Do zadań własnych gmin należało m.in. uchwalanie i wykonywanie budżetu, zarząd majątkiem gminnym, czuwanie nad bezpieczeństwem osób i mienia, prowadzenie zakładów dobroczynnych, prowadzenie szkół powszechnych, budowa i utrzymanie dróg gminnych, ochrona przeciwpożarowa oraz sprawy policji administracyjnej. Natomiast do zadań powierzonych należały sprawy o charakterze ogólnospołecznym m.in. pobór części podatków, ewidencja ludności, pobór wojskowy oraz orzecznictwo karno-administracyjne⁶².

Nadzór nad częścią zadań realizowanych przez samorząd gminny wykonywał samorząd powiatowy, a zwłaszcza starosta, który był urzędnikiem państwowym.

Relacje między samorządami gminnymi i powiatowym układały się różnie. Na ogół samorzady dobrze współpracowały z sobą, ale bywały sytuacje, kiedy Starostwo musiało zawieszać uchwały organów samorządu gminnego.

Na posiedzeniu Rady Gminy Kolbuszowa 23 sierpnia 1922 r. burmistrz Kolbuszowej poinformował radnych, że: „rząd

⁶¹ Skowroński, s. 30.

⁶² Ustawa z 26 VII 1919 r., *Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej* 1919, nr 67, poz.404.

zamierza przenieść siedzibę starostwa z Kolbuszowej do Sokolowa, a to z powodu braku odpowiedniego lokalu na pomieszczenia biur starostwa, gdyż obecny budynek w tym stanie, w jakim się obecnie znajduje – wedle oświadczenia p. starosty – na pomieszczenia biur starostwa się nie nadaje⁶³. W konsekwencji ewentualnego przeniesienia starostwa z Kolbuszowej nastąpiłoby przeniesienie także innych urzędów i w przyszłości likwidacja powiatu. Po długich rozważaniach rada gminy uchwaliła, aby wysłać do hrabiego Jerzego Tyszkiewicza delegację „z przedstawieniem stanu sprawy i potrzeby utrzymania starostwa w Kolbuszowej, tak w jego własnym interesie, jak i miasta. A zarazem z prośbą by tenże przedstawił Województwu nową ofertę co do odstąpienia budynku w dawnych koszarach na pomieszczenie biur starostwa, któraby rząd mógł przyjąć”⁶⁴.

Podczas tego posiedzenia rady postanowiono wysłać również delegację „do województwa z przedstawieniem stanu sprawy w celu utrzymania starostwa w Kolbuszowej [...], wspólnie z marszałkiem powiatu p. dr. Hubką którego w tym celu uproszono”⁶⁵.

Na posiedzeniu rady 31 sierpnia radni wysłuchali sprawozdania z rozmów delegacji, jego treści w protokole z posiedzenia nie uwzględniono. Jeden z radnych poinformował, że do starostwa wpłynęło pismo z Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie, w którym poinformowano o zamiarze przeniesienia siedziby starostwa do Sokolowa, względnie likwidacji powiatu i włączenia jego terenu do powiatów sąsiednich. Pismo spowodowało podjęcie przez radę decyzji, że „na wypadek nie przyjęcia przez województwo oferty hrabiego Jerzego Tyszkiewicza o dostarczenie lokalu na pomieszczenie biur starostwa w Kolbuszowej – gmina miasta Kolbuszowej postara się o dostarczenie lokalu”⁶⁶. Delegacja rady gminy z tym zobowiązaniem pojechała do Lwowa. W protokołach posiedzeń rady gminy i rady powiatu nie ma już zapisów dotyczących niebezpieczeństwa likwidacji powiatu kolbuszowskiego. Należy sądzić, że Urząd Wojewódzki we Lwowie, mając deklarację miasta, odstąpił od zamiaru przenoszenia starostwa.

W 1924 roku Rada Gminy Kolbuszowa rozpoczęła debaty dotyczące przyłączenia części Kolbuszowej Górnej i Kolbuszowej Dolnej do miasta. Zamiar ten wzbudził bardzo duże kontrowersje wśród radnych. Wielu z nich nie przychodziło na posiedzenia rady,

⁶³ *Księga uchwał i protokołów z posiedzeń rady gminy wspólnej w Kolbuszowej 1913-1922*, s. 76.

⁶⁴ Tamże.

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ Tamże.

uniemożliwiając podejmowanie uchwał w innych sprawach z powodu braku kworum. Część radnych zrezygnowała z mandatów. Rada Gminy Kolbuszowa nie wypełniała swoich zadań, dlatego rozporządzeniem Starostwa z 16 sierpnia 1924 roku została rozwiązana. Na te okoliczność Rada Miejska uchwaliła protest przeciw jej rozwiązaniu. Uchwała ta nie miała jednak skutków prawnych, ponieważ podczas jej podejmowania nie było kworum niezbędnego do prawomocności uchwały⁶⁷.

W protokołach posiedzeń Rady Powiatu, Wydziału Powiatowego, Rady Miejskiej brak jakichkolwiek informacji o dacie nowych wyborów lokalnych ich przebiegu i wynikach.

Takich spraw w relacjach między samorządami, jak wyżej przywołane, bulwersujących lokalne społeczności, w materiałach dokumentujących pracę samorządów powiatu kolbuszowskiego do końca dwudziestolecia, już nie odnotowano.

Podstawowe zmiany w podziale administracyjnym powiatu kolbuszowskiego nastąpiły na podstawie rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych z 21 lipca 1934 roku⁶⁸. Do tego czasu każda wieś miała charakter gminy jako samodzielnej jednostki samorządowej z wójtem na czele. Po przeprowadzeniu reformy administracyjnej gminy wiejskie w powiecie przemianowano na gromady z sołtysiem na czele i z nich utworzono 7 gmin zbiorowych wiejskich.

Na podstawie ustawy z 23 marca 1933 r., minister spraw wewnętrznych wydał rozporządzenie wykonawcze o gminach i sołectwach. Zgodnie z tym rozporządzeniem na czele gminy zbiorowej stał wójt wybierany przez radę gminną i zatwierdzany przez starostę, a na czele miasta burmistrz i jego zastępca wybierani przez radę miejską. Burmistrza musiał zatwierdzić starosta. Wyboru sołtysa dokonywali elektorzy wiejscy. Obejmował on swoją funkcję dopiero po zatwierdzeniu jego wyboru przez wójta⁶⁹.

Organem samorządu terytorialnego na poziomie powiatu, koordynującym pracę samorządów, był Powiatowy Związek Samorządu składający się z Wydziału Rady Powiatowej, Rady Powiatowej i wójtów. Na czele związku stał starosta. W okresie międzywojennym starostami byli:

– Kazimierz Jaworczykowski	do 1919
– Bronisław Dietl	1919-1920
– Tadeusz Malinowski	1921-1927
– Jan Pomianowski	1927-1935
– Michał Sienkiewicz	1935-1938

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ Tamże, s. 31.

⁶⁹ Skowroński, s. 33.

- Jan Scherff 1938-1939⁷⁰

Dużym problemem dla mieszkańców powiatu kolbuszowskiego były wysokie podatki. Jak wynika z komentarza do budżetu Powiatowego Związku Samorządowego na rok 1937/38, powiat kolbuszowski wpłacał każdego roku do kasy państwowej z tytułu różnych obciążeń podatkowych 263 891 zł 36 gr⁷¹. Łączne obciążenie daninami publicznymi, a więc podatkami państwowymi i gminnymi wynosiło 497 124zł 78gr i było ponad 3,5-krotnie wyższe od rocznego budżetu Powiatowego Związku Samorządowego. W gminach wiejskich wypadało na jednego mieszkańca 5,63 zł, zaś w miejskich – 30,70 zł. W budżecie na rok 1937/38 dochody Powiatowego Związku Samorządowego w Kolbuszowej wynosiły 147 322 zł⁷². W 87% dochody budżetowe pochodziły z:

- udziału w podatkach państwowych (5,5 %)
- dodatków do podatków państwowych (dodatek 25% do podatku gruntowego, od nieruchomości oraz przemysłu i spożycia, od świadectw na wyrób i wyszynk napojów alkoholowych, od opłat stemplowych – 35,7%)
- podatków samoistnych (opłaty drogowe, podatek gruntowy, od nieruchomości i inne – 45,6%)⁷³

Budżet po stronie wydatków przedstawiał się następująco:

- wydatki osobowe i rzeczowe Wydziału Powiatowego – 23%
- spłata długów – 5%
- utrzymanie dróg – 48,2%
- oświata – 1,5%
- zdrowie publiczne – 10%
- opieka społeczna – 0,7%
- popieranie rolnictwa – 6,5%
- bezpieczeństwo publiczne – 1,8%
- różne wydatki – 1,9%⁷⁴

Największą pozycję w wydatkach budżetowych stanowiły wydatki na utrzymanie dróg i Wydziału Powiatowego – 71,2% budżetu. Brakowało środków na: kulturę i sztukę oraz popieranie przemysłu i handlu, zbyt niskie kwoty przeznaczono na oświatę i pomoc społeczną. Powiatowy Związek Samorządowy w 1938 roku posiadał dług 114 250 zł 17 gr z tytułu zaciągniętej pożyczki w Banku Gospodarstwa Krajowego, którą miał spłacić do 1941 roku⁷⁵.

⁷⁰ Tamże, s. 39.

⁷¹ Tamże.

⁷² Tamże.

⁷³ Tamże.

⁷⁴ Tamże, s. 40.

⁷⁵ Tamże.

II wojna światowa na długo przerwała funkcjonowanie autentycznego samorządu w powiecie kolbuszowskim.

Self-government in Kolbuszowa poviats in the years 1867-1939. Introduction to the monograph

Political and autonomous poviats in Kolbuszowa were created in 1867. It comprised the former government and judicial poviats of Kolbuszowa, Sokołów and 11 districts from Głogów, Mielec, Rzeszów and Tarnobrzeg poviats. The creation of this poviats involved forming self-governing institutions, the responsibilities of which were to watch over the development of self-government in this region. The self-governing institutions from the period of Galician autonomy lay the foundations for the self-government in the Second Polish Republic. An important role in the poviats was played by a poviats government, which had the right to supervise all the authorities in the subordinate districts.

The above summary is only an introduction to the substantial monograph on self-government in Kolbuszowa poviats from its very beginning in the period of Galician autonomy.